

Ecocide en milieu(on)veiligheid. Miskenning of erkenning?

Lieselot Bisschop¹ & Jelle Janssens²

Bisschop, L. & Janssen, J. (2016). Ecocide en milieu(on)veiligheid. Miskenning of erkenning? Orde van de Dag, Themanummer: Milieuveiligheid: Ongelimiteerde uitdagingen? December, 33-45.

1. Inleiding

Milieucriminaliteit en -schade zijn wijdverspreid en hebben een impact op mensen, dier- en plantensoorten en ecosystemen. Dit betekent echter niet noodzakelijk dat elke vorm van schade en/of criminaliteit ook in die zin wordt erkend door beleidsmakers, burgers of wetenschappers. De erkenning van milieuonveiligheid als iets dat schadelijke gevolgen kan inhouden voor toekomstige generaties en mogelijk ook diverse bevolkingsgroepen ongelijk raakt, is relatief recent (Higgins, Short & South, 2013). Een diversiteit aan landen, regio's en volkeren wordt vandaag echter met milieuonveiligheid geconfronteerd. Die milieuonveiligheid neemt diverse vormen aan zoals de vervuiling van water en lucht, maar ook de uitputting van natuurlijke rijkdommen door ontbossing of het uitroeien van bepaalde diersoorten en kan leiden tot gewapende conflicten. Tegelijk kunnen we ook het gebrek aan beleidsvoorbereiding en –implementatie ter preventie en controle van milieuschade als onveilig benoemen.

Internationale wetgeving houdt niet met elke vorm van milieuonveiligheid rekening die vandaag voorkomt, laat staan met toekomstige onveiligheid die nu nog moeilijk in te schatten valt. Internationale wetgeving slaagt er dus niet in om alle rechten en vrijheden in gelijke mate te beschermen. Om hieraan tegemoet te komen brachten diverse wetenschappers en niet-gouvernementele organisaties (ngo's) de voorbije jaren het concept 'ecocide' opnieuw onder de aandacht. Ecocide is de vernieling of grootschalige beschadiging van een ecosysteem. Dit concept is op zich niet nieuw, zoals we verderop in dit artikel zullen duiden, maar de vraag om ecocide in de internationale wetgeving op te nemen wint de laatste jaren wel aan belang.

In dit artikel gaan we achtereenvolgens dieper in op de definitie van ecocide en op de oorsprong en beleidsgeschiedenis ervan. Daarna besteden we aandacht aan de conceptuele discussie over het opzet om te schaden, aangezien dit doorheen de beleidsgeschiedenis steeds een struikelblok bleek te zijn voor het opnemen van ecocide in internationale wetgeving. Vervolgens bespreken we enkele manieren waarop ecocide in internationaal en nationaal recht wordt erkend. Daarna onderzoeken we aan de hand van twee cases de reikwijdte van het concept, maar ook de impact ervan op bredere veiligheidskwesties. De cases die we bespreken zijn het Virunga Nationaal Park en de Niger Delta, twee Afrikaanse gebieden waar natuurlijke rijkdommen de inzet zijn van (gewapend) conflict. In navolging van de locomotieftekst waarin de multilateralisatie inzake milieuzorg aan de orde kwam, staan we vervolgens stil bij de rol van wetenschappers, burgerinitiatieven en beleidsmakers in ecocide. De discussie en conclusie zijn het sluitstuk van dit artikel.

¹ Postdoctoraal onderzoeker van het Fonds Wetenschappelijke Onderzoek Vlaanderen bij Universiteit Gent, Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Institute for International Research on Criminal Policy, lieselot.bisschop@ugent.be

² Docent aan de Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent, Institute for International Research on Criminal Policy, jelle.janssens@ugent.be

2. Definitie van ecocide

Hoewel we bovenstaand een werkdefinitie van ecocide hanteerden, is het waardevol om even uitgebreider stil te staan bij de betekenis ervan. We gebruiken daarvoor de definitie uit het wetsvoorstel voor een internationale ecocide wet, die in 2010 door de Britse juriste Polly Higgins (2010) aan de *International Law Commission* (ILC) van de Verenigde Naties (VN) werd voorgesteld. We besteden ook aandacht aan de invulling van de diverse noties die in deze definitie schuilgaan.

Ecocide is the extensive damage to, destruction of or loss of ecosystem(s) of a given territory; whether by human agency or by other causes, to such an extent that peaceful enjoyment by the inhabitants of that territory has been severely diminished. (Higgins, 2010, p. 62)

De notie ‘*extensive*’ verwijst naar schade die wijdverspreid, langdurig of ernstig is. Voor de invulling van deze drie begrippen wordt de *Environmental Modification Convention*³ van de VN gebruikt (Higgins, 2012): Met *wijdverspreid* doelt men op een gebied van minstens enkele honderden vierkante kilometers. Onder *langdurig* verstaat men een periode van enkele maanden wat ongeveer met een seizoen overeenkomt. *Ernstig* betekent dat er een zware of significante verstoring of schade is toegebracht aan menselijk leven, natuurlijke en economische hulpbronnen of andere activa. Een significante verstoring kan ook verwijzen naar de onwaarschijnlijkheid of onmogelijkheid om de gedane schade te herstellen. Ernstig kan ook verwijzen naar grote aantallen mensen of andere organismen die erdoor zijn geschaad (Gray 1996).

Met ‘*human agency*’ en ‘*other causes*’ onderscheidt Higgins twee vormen van ecocide. Enerzijds is er ‘*ascertainable ecocide*’ of ‘*manmade ecocide*’ wat verwijst naar schade die door de mens of menselijke activiteit(en) is veroorzaakt (bv. bedrijfsactiviteiten). De verantwoordelijke is daarbij dus in theorie aan te duiden. Dat betekent niet noodzakelijk dat het altijd evident is om in praktijk hard te maken dat dit om bewust gesteld gedrag gaat. Dit heikele punt van het schadelijk opzet wordt verder in dit artikel besproken. Anderzijds is er ‘*non-ascertainable ecocide*’ die door natuurlijke oorzaken (vb. aardbeving, orkaan, tsunami) ontstaat, wat de zogenaamde *force majeure* (overmacht) wordt genoemd. Bij deze tweede vorm van ecocide is een verantwoordelijke dus niet meteen aan te wijzen. Higgins (2012) pleit er echter voor om deze tweede vorm van ecocide eveneens mee te nemen in de discussie omdat dergelijke natuurrampen minder zullen voorkomen eens de door de mens veroorzaakte ecocide wordt gestopt.

‘*Peaceful enjoyment*’ verwijst naar het recht op vrede, gezondheid en welzijn voor alle vormen van leven. Ook de term ‘*inhabitants*’ verwijst naar alle levende organismen in een bepaald gebied. Met ‘*territory*’ doelt men op elk geografisch gebied met inbegrip van de lucht, het water en het land dat risico loopt op schade of effectief schade ervaart. De invulling van deze begrippen ligt dus in de lijn van de non-speciesistische kijk op milieuonveiligheid, eerder dan het een antropocentrische invulling betreft. Dit werd reeds in de locomotieftekst toegelicht.

3. Oorsprong en beleidsgeschiedenis van het concept ecocide

³ Ook gekend onder de naam *Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques* van 18 mei 1977.

Ecocide, genocide en misdaden tegen de vrede zijn als concepten nauw gerelateerd (Gauger, Rabatel-Fernel, Kulbicki, Short, & Higgins, 2012). Dit wordt geduid in onderstaande beleidsgeschiedenis.

In de oorspronkelijke definitie van genocide verwees de Poolse jurist Raphael Lemkin tijdens de Internationale Conferentie voor de Unificatie van het Strafrecht van 1933 naar zowel het doden van een bepaalde bevolkingsgroep, als naar het ondermijnen van hun manier van leven (Higgins et al., 2013). Hij was van mening dat ook culturele en ecologische schade tot de vernietiging van een volk konden leiden. Er was daarna weinig enthousiasme om ook deze ecologische en culturele dimensie in de definitie van genocide op te nemen. Genocide kwam gelijk te staan met door racisme gedreven massamoord en de focus kwam op de intentie van de dader(s) te liggen (Crook & Short 2014). Dit wordt verderop uitgebreid besproken.

Het concept ecocide vindt zijn oorsprong bij Prof. Arthur Galston, een Amerikaanse bioloog, die had meegewerkt aan de ontwikkeling van *Agent Orange*. Dit berucht ontbladeringsmiddel⁴ werd veelvuldig gebruikt tijdens de Vietnamoorlog en Galston was zich als geen ander bewust van de milieuschade die dit chemische wapen veroorzaakt had in Laos, Cambodja en Vietnam (Wijdekop 2016). Tijdens de VN Conferentie over Oorlog en Nationale Verantwoordelijkheid in Washington van 1970 pleitte hij daarom voor de criminalisering van ecocide (Wijdekop 2016). Twee jaar later werd de Stockholm Conferentie over Mens en Milieu (1973) geopend met een speech van de Zweedse Premier Olaf Palme die expliciet naar ecocide verwees, met de Vietnamoorlog als concrete aanleiding (Crook & Short, 2014). Hoewel grensoverschrijdende vervuiling en milieuonveiligheid de kernthema's waren, bevatte de uiteindelijke tekst van de conventie geen enkele verwijzing naar ecocide (Gauger et al., 2012). Dit geeft wel aan dat ecocide in eerste instantie een concept was dat met oorlog werd geassocieerd.

In 1973 pleitte Richard A. Falk, een Amerikaanse professor internationaal recht, voor een Internationale Conventie voor de Misdaad Ecocide en dus voor de criminalisering van de vernietiging van het milieu. Zijn betoog vond plaats binnen het reviewproces van de Genocide Conventie die naar zijn mening ecologische en culturele schade negeerde. Hij verwees daarbij naar de rol van de mens in het bewust én onbewust veroorzaken van schade aan het leefmilieu, in tijden van oorlog én vrede (Falk 1973, p. 93, geciteerd in: Higgins et al., 2013). De intentie om te schaden was voor hem irrelevant voor het bepalen van verantwoordelijkheid (Weisberg 1970). Hij vond bovendien dat ecocide ook in vreedstijd kon plaatsvinden, net zoals Lemkin's oorspronkelijke definitie van genocide aangaf. Hoewel een meerderheid van de VN-leden voorstander waren van het erkennen van ecocide als misdaad in vreedstijd, werd er niet over gestemd en stierf het voorstel een stille dood.

De idee dat ecocide ook in vreedstijd kon plaatsvinden was niet nieuw en werd ook later nog binnen VN-kringen besproken. De *International Law Commission* (ILC) van de VN overwoog om milieucriminaliteit op te nemen in de *Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind*, het voorontwerp voor het latere Statuut van Rome dat het Internationaal Strafhof (ICC) creëerde (van kracht sinds 1 juli 2002). Van 1984 tot 1996 was er sprake om wetsartikelen over omvangrijke milieuschade en de bestraffing ervan op te nemen (Gauger et al., 2012). Niettegenstaande een VN-werkgroep over milieuschade

⁴ Deze herbicide doet een boom of plant zijn bladeren verliezen. Het Amerikaanse leger gebruikte *Agent Orange* in de Vietnamoorlog om te vermijden dat bossen of jungles als schuilplaats konden dienen voor tegenstanders.

voorzitter was van de erkenning van ecocide als misdaad tegen de vrede, werd ecocide in 1996 helemaal uit de wetsartikelen verwijderd, na een unilaterale beslissing van de voorzitter. Er werd voortaan nog louter over milieuschade gesproken wanneer het aan oorlogsmisdaden was gerelateerd (Statuut van Rome, artikel 8).⁵ Het Statuut specificeert dat het moet gaan om langdurige (meer dan drie maanden) of omvangrijke schade (meer dan 200 kilometer lang). Milieuschade in vreedetijd – die ook dan alom tegenwoordig was – werd niet in het Verdrag opgenomen.

Diverse juristen verwijzen naar ecocide als de ontbrekende of zelfs vermiste (vijfde) misdaad tegen de vrede omdat er van 1972 tot 1996 steeds sprake van was op de beleidsagenda. Welke exacte redenering aan de basis lag van het ‘verdwijnen’ van ecocide is moeilijk te bepalen, maar de discussie liep waarschijnlijk vast op de noties ‘intentie om te schaden’ of ‘bewust schaden’ van het milieu. De conceptuele discussie over het schadelijk opzet is daarom het onderwerp van de volgende paragrafen.

4. Het schadelijk opzet als heikel punt

De intentie om te schaden is een discussiepunt dat steeds terug lijkt te komen. Een diversiteit aan argumenten kleurt de discussie. Enerzijds zijn er partijen die het schadelijk opzet expliciet opgenomen willen zien als voorwaarde in een eventueel internationaal wetsartikel over ecocide. Ze vinden immers dat er al voldoende gradaties van verantwoordelijkheid in liggen vevat: bewust stellen van handelingen (of nalaten van beschermende handelingen), roekeloos handelen zonder aandacht voor de mogelijke risico’s, en nalatigheid over bestaande regelgeving (Gray, 1996). Vanuit dit perspectief moet het schadelijk opzet bewezen zijn vooraleer van criminaliteit sprake kan zijn. Dit is deels ook ingegeven door een vrees dat de vervolging bij het ICC voor ecocide nog problematischer zal zijn dan voor de bestaande misdaden tegen de vrede al het geval is (Schabas, 2013).

Anderzijds zijn er partijen die de intentie om te schaden als irrelevant zien voor het bepalen van verantwoordelijkheid. Dit vertrekt vanuit het standpunt dat ecocide, zeker in vreedetijd, meestal zonder opzet gebeurt als nevenproduct van industriële of andere activiteiten (Gauger et al., 2012). Bovendien lijkt milieuschade, zelfs op grote schaal, in zekere mate maatschappelijk aanvaard. Het wordt als onvermijdelijk beschouwd in functie van economische vooruitgang (Stretesky, Long, & Lynch, 2013). Denk bijvoorbeeld aan het geven van licenties voor bedrijven zolang hun emissies (vervuiling dus schadelijk) onder een bepaalde grens blijven. Dat maakt het milieu-’criminele’ aspect eerder iets administratief: we reguleren het zodat het probleem gemanaged wordt (Flannery & May, 2000). Bovendien houden de uiteindelijke boetes (als ze er überhaupt al komen) meestal louter rekening met de meetbare schade en niet met potentiële schade op langere termijn (White, 2013). Het wetsvoorstel over ecocide baseert zich daarom niet op het internationaal erkende rechtsprincipe van ‘de vervuiler betaalt’, maar verschuift de focus naar het principe van ‘de vervuiler vervuult niet meer’. Het is niet de vervuiling die *heeft* plaatsgevonden maar de vervuiling die *mogelijk kan* plaatsvinden die de basis vormt voor vervolging (Higgins, 2012).

Diverse wetenschappers pleiten er daarom voor om een beleid van strikte aansprakelijkheid toe te passen inzake ecocide (Gauger et al., 2012). Dit betekent dat louter moet worden bewezen dat de beklagde het gedrag (of de nalatigheid) heeft gesteld en niet dat dit ook met

⁵ De regeringen van België, Australië, Oostenrijk en Uruguay bekritiseerden de beperking van het Statuut van Rome tot ernstige milieuschade in oorlogstijd (Gauger et al., 2012).

de intentie om te schaden (schadelijk opzet) gebeurde. Er moet wel aangetoond worden dat de schade redelijkerwijs te voorzien was. Dit gaat terug op het voorzorgsbeginsel (*precautionary principle*) dat stelt dat de nodige preventiemaatregelen genomen moeten worden wanneer er een kans is op ernstige of onomkeerbare milieuschade, zelfs wanneer er geen wetenschappelijke zekerheid is over het effectief optreden van die schade.

Strikte aansprakelijkheid tilt de ‘vervuiler betaalt’- en voorzorgsprincipes naar een nieuw niveau en staat toe om discussies over opzet en causaliteit uit de weg te gaan (Gray 1996). Het kan dan zowel om gedragingen als verzuim gaan en zowel om opzet, roekeloosheid als nalatigheid. Het is weinig waarschijnlijk dat een verantwoordelijke actor – zij het een staat of een bedrijf – zal toegeven echt met opzet en bewust het milieu te schaden. De verantwoordelijkheid van staten bij strikte aansprakelijkheid omvat ook individuen of organisaties die in hun opdracht werken (Gray, 1996). Het ene land zou op die manier aan ecocide in een ander land kunnen bijdragen wanneer een bedrijf uit het eerste land in het tweede schade veroorzaakt en dat eerste land het bedrijf niet ter orde roept. Wat bedrijfsactiviteiten betreft kan dit bijvoorbeeld gaan om overbevissing of grootschalige illegale houtkap door multinationals, maar bijvoorbeeld ook banken die leningen toestaan aan projecten die niet voldoen aan een *environmental impact assessment*⁶. De voornaamste bezorgdheid ligt dan bij de rechtsbescherming van diegene die risico loopt op schade.

Het is echter belangrijk om te vermijden dat ecocide een hol begrip wordt. Milieuschade gaat immers over diverse gradaties van normoverschrijding of zelfs gebrek aan heldere normen en handhaving. Het invoeren van internationale wetgeving over ecocide moet dus met de eerder vermelde ‘omvangrijke’ (*extensive*) schade gepaard gaan.

5. Erkenning van ecocide in het (inter)nationaal recht

Na het debacle in 1996 binnen de ILC, bleef het een tijd stil rond ecocide. In 2008 kwam daar verandering in met een internationale campagne om van ecocide het vijfde misdrijf tegen de vrede te maken onder de jurisdictie van het Internationaal Strafhof (Wijdekop 2016). De Schotse advocate Polly Higgins en collega’s pleitten voor de erkenning van ecocide als vijfde misdaad tegen de vrede⁷ waardoor milieuschade en de vernietiging van het leefmilieu in zowel oorlogs- als vreedstijd strafbaar wordt gesteld met strikte aansprakelijkheid (waarbij opzet met andere woorden niet van toepassing is) (Higgins et al., 2013). In 2010 diende Higgins dit voorstel in bij het ILC (Jowit 2010). De erkenning van ecocide als misdaad tegen de vrede heeft de bedoeling om oorlog, conflict, doden, gewonden, vervuiling, gevaarlijke industriële activiteiten, verlies aan cultuur en voedseltekort te vermijden. De reële of potentiële extensieve schade aan ecosystemen leidt immers tot mensenrechtenschendingen, tot een verhoogde kans op conflicten en tot een daling van de levenskwaliteit, het welzijn en de gezondheid in het desbetreffende gebied.

Wat voor impact de erkenning van ecocide in de praktijk zou hebben, valt moeilijk in te schatten. Het wetsvoorstel omvat echter enkele krachtlijnen voor de concrete invulling van deze erkenning⁸. Ten eerste, houdt het ecocide-voorstel een internationale en transnationale zorgplicht in voor zowel overheids- als private actoren om ernstige schade aan ecosystemen

⁶ Dit is een procedure in de planningsfase van een project waarbij de waarschijnlijke milieu-impact ervan geëvalueerd wordt. Dit houdt rekening met gevolgen op socio-economisch en cultureel vlak naast de gevolgen voor menselijke gezondheid.

⁷ Naast genocide, misdaden tegen de menselijkheid, oorlogsmisdaden en agressie-misdaden.

⁸ Ecocide Act preamble: <http://eradicatingecocide.com/resources/documents/>

of het risico op ernstige schade door menselijke activiteiten te vermijden. Voor publieke actoren (vb. staatshoofden en ministers van milieu/energie/klimaat) omvat deze zorgplicht bij uitbreiding ook bijstand aan regio's die risico lopen op of geschaad zijn door natuurlijk voorkomende ecocide. Het eerste verwijst naar de eerder vermelde '*ascertainable ecocide*' (*manmade*) en het tweede naar de '*non-ascertainable ecocide*' (*force majeure*). Ten tweede worden criminele sancties opgelegd indien een natuurlijk persoon of een organisatie in een positie van verantwoordelijkheid ecocide pleegt of er medeplichtig aan is. Dit kan verwijzen naar personen binnen zowel publieke als private organisaties. De vervolging en het proces zouden binnen de bestaande structuren van het Internationaal Strafhof passen. De rapportering en opsporing van cases zou binnen de bestaande netwerken van nationale en internationale rechtshandhavers, ngo's en gemeenschappen vorm kunnen krijgen. Het wetsvoorstel stelt, ten derde, voorop dat de schade moet worden hersteld, conform de principes van het herstelrecht. Straffen zouden dus een combinatie van vrijheidsberoving, boetes en opruimverplichtingen kunnen inhouden (White, 2016). Een laatste element is de verplichting om investeringen in schadelijke economische activiteiten te verschuiven naar 'groene' economie.

De toevoeging van ecocide als vijfde misdaad tegen de vrede kan als de hoogste vorm van erkenning worden gezien. Er zijn echter nog andere manieren waarop ecocide in het bijzonder en milieuschade in het algemeen een zekere mate van erkenning kunnen krijgen. Ecocide is immers reeds in enkele nationale wetgevingen opgenomen naast de andere misdaden tegen de vrede. Dit kan een indicatie zijn van de steun die er bij diverse landen was voor de erkenning van ecocide als vijfde misdaad tegen de vrede (Gauger et al., 2012).

Het eerste land dat uitdrukkelijk het begrip ecocide in de nationale wetgeving opnam is Vietnam. Sinds 1990 stelt artikel 278 van het Vietnamese strafwetboek dat ecocide een misdaad tegen de mensheid is. Ecocide wordt daarbij gedefinieerd als "*destroying the natural environment, whether committed in time of peace or war*". Het gaat dus niet louter om de ecocidale gevolgen van oorlogsvoering, hoewel de Vietnamoorlog wel een duidelijke aanleiding kan zijn geweest (Gauger et al., 2012).

Tussen 1997 en 2003 hebben Armenië, Wit-Rusland, Moldavië, Ukraine, Georgië, Kazachstan, Kirgizië, Tadzjikistan en Rusland eveneens strafwetsartikelen opgenomen over ecocide.⁹ Deze landen zijn met zware milieuschade geconfronteerd ten gevolge van oorlog en conflict, maar erkennen ecocide ook als misdaad die in vreedstijd kan plaatsvinden. Enkele van deze wetsartikelen verwijzen expliciet naar de strafmaat: 8 tot 20 jaar vrijheidsberoving in Georgië, 10 tot 15 jaar vrijheidsberoving in Armenië, 8 tot 15 jaar vrijheidsberoving in Ukraine, en vrijheidsberoving in Moldavië en Kirgizië. Kazachstan, Rusland en Tadzjikistan benoemen ecocide als een misdaad tegen de vrede én tegen de veiligheid van de mens. Op die manier komt milieuveiligheid dus in strafwetgeving vervat te liggen.

Sinds 2008 heeft Ecuador ecocide in de grondwet opgenomen als deel van een breder beleid dat de naam *Buen Vivir* meekreeg (Gobierna National de le Republica del Ecuador, 2015). Dit beklemtoont het belang om duurzaam en in harmonie met de natuur te leven, rekening houdend met de natuurlijke grenzen aan de economische groei. Dit beleid verplicht de staat om het recht op een gezond leefmilieu voor de mens en de rechten van de natuur te verdedigen.

⁹ Voor een overzicht van deze wetsartikelen zie <http://eradicatingecocide.com/wp-content/uploads/2012/06/Ecocide-National-Criminal-Codes1.pdf>

Bolivia ging nog een stapje verder en kende aan de natuur dezelfde rechten toe als aan de mens. Dit gebeurde in de zogenaamde Wet voor de Rechten van Moeder Aarde van 21 december 2010 (*Ley de Derechos de la Madre Tierra*). Twee jaar later volgde een kaderwet die een breder beleid uitstippelde gericht op *Vivir Bien* en onder andere een ombudsdienst voor moeder aarde creëerde (Lalander, 2014).

Naast de erkenning van ecocide in nationale en internationale wetgeving, kan de aandacht voor milieuonveiligheid en milieuschade ook binnen bestaande internationale rechtsinstrumenten opgevangen worden. Er lijkt bijvoorbeeld een wijziging op til bij het Internationaal Strafhof. Een recente beleidsnota van openbaar aanklager Fatou Bensouda licht de selectie van rechtszaken en het stellen van prioriteiten toe en verwijst daarbij naar milieuschade (Office of the Prosecutor (ICC), 2016). Hoewel het niet om een uitbreiding van het mandaat gaat, geeft deze nota aan dat de bestaande bevoegdheden (bv. misdaden tegen de menselijkheid) vanuit een breder perspectief zullen worden bekeken. Een lid van de ICC werkgroep die het beleidsdocument voorbereidde, illustreert het met volgend voorbeeld: “*Forcible transfer [of people] can already be a crime against humanity, so if it is committed by land-grabbing¹⁰ – whether as a result or a precursor – it can be included.*” (Gallmetzer, geciteerd in: Vidal & Bowcott, 2016). Milieuschade, vernieling van het milieu, illegale exploitatie van natuurlijke rijkdommen en *landgrabbing* worden er als specifieke aandachtspunten vermeld wanneer dit de *modus operandi* of de gevolgen zijn van misdaden die onder het Statuut van Rome vallen.

The impact of the crimes may be assessed in light of, inter alia, the increased vulnerability of victims, the terror subsequently instilled, or the social, economic and environmental damage inflicted on the affected communities. In this context, the Office will give particular consideration to prosecuting Rome Statute crimes that are committed by means of, or that result in, inter alia, the destruction of the environment, the illegal exploitation of natural resources or the illegal dispossession of land. (Office of the Prosecutor (ICC), 2016, p. 14)

Het is opnieuw moeilijk om in te schatten of er een concrete aanleiding voor deze focus op milieu is, noch of dit een eerste stap is naar de officiële erkenning van ecocide als vijfde misdaad tegen de vrede. Prioriteit geven aan deze milieucases betekent echter wel dat de openbaar aanklager erkent dat grootschalige mensenrechtenschendingen in vreedstijd en vanuit winst oogmerk even ernstig kunnen zijn als traditionele oorlogsmisdaden.

6. Case studies

Nu we aandacht besteed hebben aan de theoretische dimensies van ecocide, onderzoeken we de reikwijdte van het concept evenals de impact ervan op bredere veiligheidskwesties. We doen dit aan de hand van twee cases, het Virunga Nationaal Park en de Niger Delta, twee Afrikaanse gebieden waar natuurlijke rijkdommen de inzet zijn van (gewapend) conflict. We reflecteren over de mate waarin de definitie van ecocide van toepassing is op deze cases. We bespreken ook of de erkenning van ecocide als misdaad tegen de vrede zou kunnen bijdragen aan milieuveiligheid in deze gebieden.

6.1. Virunga Nationaal Park

¹⁰ *Landgrabbing* verwijst naar het verwerven van land op grote schaal in ontwikkelingslanden door geïndustrialiseerde landen of multinationals.

In 1925 stichtte Koning Albert I van België Virunga als eerste nationaal park in Afrika met de bescherming van berggorilla's als belangrijkste doelstelling. Virunga ligt in het Oosten van de Democratische Republiek Congo (DRC). Het is een park dat door het politieke klimaat van het land getekend is (Virunga National Park, 2016).

De biodiversiteit van Virunga is uniek omdat het de thuis is van ongeveer de helft van alle soorten dieren en planten van het Afrikaanse continent. Virunga is de habitat van ongeveer 350 van de 700 overblijvende berggorilla's. Daarnaast is het ook de thuishaven voor nijlpaarden, olifanten, buffels en vele andere primaten en is het een overwinterplaats voor Siberische vogels. De habitats binnen het park variëren van tropische wouden en moerassen, over savanne en vulkanen tot sneeuwlandschappen en alpine gebied (Rosen, Kahorha & Munganga, 2014).

Het Virunga park is UNESCO werelderfgoed sinds 1979 en staat sinds 1994 op de lijst van bedreigd werelderfgoed. Het park werd immers lange tijd geteisterd door overbevising en werd net zoals de rest van DRC nagenoeg geplunderd voor de natuurlijke rijkdommen zoals rubber, ivoor, koper, hout en diamanten (Hanson et al., 2009). Dit gebeurde onder meer onder het bewind van Koning Leopold II, maar de jacht op DRC's natuurlijke rijkdommen zette zich ook voort onder Mobutu en Kabila.

In de locomotieftekst werd reeds aangehaald dat natuurlijke rijkdommen de inzet vormen voor veel Afrikaanse gewapende conflicten. Denk bijvoorbeeld aan de bloeddiamanten in Sierra Leone of de illegale houtkap in het Liberia van Charles Taylor (Boekhout van Solinge, 2008). De samenhang tussen gewapende conflicten en natuurlijke rijkdommen is ook van toepassing op Virunga. Het park is sinds jaar en dag een bron van *bushmeat*¹¹, hout en houtskool en een onderkomen voor diverse militieën, rebellengroepen en stropers. Het park was de locatie voor een veertien jaar durende oorlog tussen negen Afrikaanse legers en tientallen rebellengroepen. Naar schatting zes miljoen mensen lieten het leven tijdens deze oorlog. De ecologie van het park ondervond ook schade ten gevolge van de burgeroorlogen die de regio teisterden (Worrall 2015). De Rwandese genocide van 1994 bracht bijvoorbeeld één miljoen vluchtelingen met zich mee, die een grote impact hadden op de fauna en flora van het park (Virunga National Park, 2016). Op het hoogtepunt van het conflict werd per dag naar schatting 89 hectare bos gekapt als brandhout voor de vluchtelingenkampen (Milburn, 2016).

Gedurende deze jarenlange conflicten gebruikten diverse gewapende groepen Virunga als 'schatkamer' om hun activiteiten te financieren. Zowel gestroopte dieren, illegale visvangst, illegale houtkap, als steenkool waren hun bronnen van inkomsten. In 2007 kwam het conflict tussen mens en natuur tot een pijnlijk hoogtepunt met het uitmoorden van een familie berggorilla's door een criminele groep die illegaal steenkool ontgon. Ze reageerden daarmee op het strengere optreden van parkwachters bij ontbossing (Nellemann, Redmond, & Katfish, 2007). Ze hoopten dat het uitsterven van de berggorilla's Virunga toegankelijker zou maken voor verdere exploitatie (Virunga National Park, 2016).

Naast de ecologische schade door rebellengroepen en vluchtelingen, werden de natuurlijke rijkdommen van Virunga ook geplunderd door het Congolese leger (DRC). Het leger kapte bomen, maakte steenkool en doodde dieren in afgelegen delen van het park. Ze deden dit

¹¹ *Bushmeat* is het vlees van wilde dieren die in tropische bossen worden gestroopt.

zagezegd om rebellen op te sporen, maar organiseerden eigenlijk hun eigen illegale handel en schuwden daarbij het gebruik van geweld niet (Milburn, 2016).

Sinds 2008 probeert het management van Virunga, met Emmanuel de Merode als directeur, verdere ecologische schade te vermijden. Het beleid van de Merode, dat hij met publiek (o.a. EU fondsen) en privaat geld financierde, verschilt drastisch van het voorgaande: naast een hardere hand in regulering en bestraffing, zet hij ook in op betere verloning voor de *rangers* en op verbetering van infrastructuur (water en wegen), onderwijs, gezondheidszorg en economische opportuniteiten (groene energie, agro-industrie, visvangst en toerisme). Ontwikkeling en milieubehoud gaan hand in hand in bij deze *Virunga Alliance*: het is een beleid dat natuurbehoud en -bescherming, economische ontwikkeling en stabiliteit voor de bevolking probeert te verwezenlijken (Refisch & Jenson, 2015). Er leven immers zo'n vier miljoen mensen binnen een dag wandelen van het park dus is het belangrijk om duidelijk te maken hoe natuurbehoud hen voordelen kan bieden. In de locomotieftekst werd gewezen op een globaal spanningsveld waarin de dynamiek tussen de consumptie van natuurlijke grondstoffen en demografische ontwikkelingen centraal staat. Deze case toont aan hoe dat ook op een lokale schaal van tel kan zijn.

Hoewel onze focus tot nu toe vooral op ecologische schade kwam te liggen, houdt de case van Virunga ook verband met een bredere veiligheidskwestie. Naast de inzet op socio-economische maatregelen en publiek-private partnerschappen omtrent onderwijs, gezondheidszorg, energie, infrastructuur en ecotoerisme omvat het beleid ook quasi-militaire ingrepen. De job van boswachter in Virunga is vandaag nog steeds een van de gevaarlijkste in natuurbehoud (Worrall 2015). Natuurbehoud en militarisering gaan er hand in hand (Marijnen & Verweijen, 2016). De Europese Commissie financierde bijvoorbeeld de training van parkwachters door Belgische paracommando's, waardoor ecotoeristen door gewapende parkwachters in onveilige streken van Virunga begeleid kunnen worden. Een klein gebied in het zuiden van het park is daardoor nu voor toeristen toegankelijk, maar het maakt het park onveiliger voor de nabij wonende lokale bevolking. Dit beleid van militarisering heeft immers veel vijanden gemaakt onder stropers, illegale steenkoolontmijners en diverse rebellengroepen, waardoor die zich met geweld tegen de parkwachters maar ook tegen de lokale bevolking keren. Deze tegenstrijdige resultaten van 'groene militarisering' worden niet steeds in rekening gebracht in beleidsbeslissingen over Virunga (Verweijen & Marijnen, 2016).

Binnen Virunga is de ecologische schade na deze jarenlange conflicten en plunderingen aanzienlijk. Ontbossing en stroperij hebben diverse dier- en plantensoorten geschaad en hebben ecosystemen ingrijpend veranderd. Het voortbestaan van lokale bevolkingsgroepen die voor hun levensonderhoud van het ecosysteem afhankelijk zijn (vb. vissers) is erdoor in het gedrang gekomen. Het is echter moeilijk om de omvang van de schade exact te bepalen, bijvoorbeeld in functie van de 'extensieve' schade die in de definitie van ecocide ligt vervat. Het park kende vooral de laatste twintig jaar maar ook eerder reeds wijdverspreide schade aan het ecosysteem (overbevising, illegale houtkap, illegale steenkoolontmijning, doden van berggorilla's en andere dieren). Bovendien zijn er ook vele actoren verantwoordelijk voor de schade, de één al directer dan de ander. De schade is ontstaan door activiteiten van rebellengroepen ter financiering van hun burgeroorlogen maar eveneens met betrokkenheid of minstens medeweten van bedrijven en overheidsinstellingen. Ook het management van het Virunga park draagt een deel van de verantwoordelijkheid, omdat het jarenlang in verval was door mismanagement. Het ontwarren van dat kluwen aan oorzaken en verantwoordelijken is dus allerminst evident.

Het blijft bovendien een grote uitdaging om op natuurbehoud in te zetten wanneer natuurlijke rijkdommen een grote financiële waarde hebben en overheidsinstellingen erg fragiel blijven (Worrall 2015). DRC is immers de thuisbasis voor zwakke en corrupte lokale en nationale overheden. Het is dan ook waarschijnlijk dat ook in de toekomst van dat machtsvacuüm misbruik zal worden gemaakt, bijvoorbeeld voor illegale (of minstens niet-duurzame) houtkap. Extensieve schade aan ecosystemen (of het risico erop) is dus nog niet meteen van de baan. Voor Virunga kunnen we dat concreet maken met het voorbeeld van olie-ontginning.

Sinds 2010 bestudeert *Soco International* (een Brits bedrijf) mogelijke olie-ontginning in een kleine 4000 vierkante kilometer binnen Virunga (ongeveer de helft van het park). Ze doen dit door middel van seismische testen. Die testen werden als wetenschappelijk onderzoek benoemd waardoor ze overheidstoestemming verkregen. De Merode is ervan overtuigd dat de testen illegaal zijn volgens de Congolese wetgeving. Ook Unesco sluit zich daarbij aan omdat de potentiële olie-ontginning in Virunga ingaat tegen DRCs verantwoordelijkheden onder de *World Heritage Convention* (Rosen et al., 2014). Daarnaast uitten diverse bewoners van het park die volledig van de visvangst afhankelijk zijn – en bezorgd zijn om de impact op de vispopulaties - eveneens hun bezwaren. In 2014 toonde een ngo-rapport bovendien aan dat *Soco* en diverse onderaannemers rebellen betaalden om angst te zaaien in Virunga en dat ze hooggeplaatste legerofficieren omkochten (Global Witness, 2014). De aanslag op het leven van de Merode in 2014 is volgens sommige bronnen ook aan deze oliediscussie gerelateerd, eerder dan aan de al jaren aanslepende discussies over steenkool, stropers en rebellen (Rosen et al., 2014). Naast de gorilla's, olifanten en nijlpaarden zouden ook vele kleinere dieren en planten geschaad (kunnen) worden door olie-exploratie. De opbrengsten zullen bovendien slechts een kleine – politieke – elite verrijken en niet noodzakelijk alle inwoners ten goede komen. Feitelijke olie-ontginning zou dus niet alleen een risico inhouden voor de biodiversiteit van Virunga, maar dreigt ook een al erg onstabiele en arme regio verder te destabiliseren.

Indien (het onderzoek naar mogelijke) olie-ontginning extensieve schade aan het ecosysteem van Virunga zou veroorzaken en indien daarbij de levenskwaliteit van de inwoners (mens, dier, plant) ernstig in het gedrang zou zijn gebracht, dan kan sprake zijn van ecocide. *Soco* is een Brits bedrijf, waardoor het – indien ecocide als vijfde misdaad tegen de vrede zou zijn erkend – op zijn internationale zorgplicht aangesproken zou kunnen worden. Zelfs indien de schade door onderaannemers zou zijn berokkend, zou *Soco* de verantwoordelijkheid dragen. Een gelijkaardige redenering kan opgaan voor houtkap door internationale bedrijven in Virunga. Ook de betrokken overheidsdiensten zouden ter orde geroepen kunnen worden.

6.2. Niger Delta

Dat Nigeria Afrika's grootste aardolieproducent is geworden heeft het voor een groot deel te danken aan de vele oliebronnen in onder andere de Niger Delta in het zuiden van het land. De olie-industrie bestaat hoofdzakelijk uit multinationals zoals het Nederlands-Britse *Shell*. De federale overheid heeft via de *Nigerian National Petroleum Corporation* meerderheidsaandelen in deze multinationals (Rhuks, Ogechukwu & Okonmah 2009). De olie- en gasector is goed voor 35 procent van het bruto binnenlands product en voor meer dan 90 procent van de inkomsten die verworven worden uit export (OPEC 2016). De olierijkdom belandt echter niet bij de gemiddelde Nigeriaan. Ondanks het feit dat Nigeria de grootste economie heeft van Afrika (World Bank 2015), eindigt het land op plaats 152 (van 188) op de *Human Development Index* van de VN (UNDP 2015). Dat Nigeria geplaagd wordt door corruptie (Alenoghena & Evans, 2015; Bill Tupman, Markovska, & Adams, 2015;

Nageri, Umar, & Abdul, 2013) en dat olie-inkomsten vaak bij politieke elites belanden, is geweten (Ofori & Lujala, 2015; Omgba, 2015), maar in de Niger Delta is meer aan de hand.

De Niger Delta is niet enkel de dichtstbevolkte regio van Nigeria, maar ook de meest vervuilde. Sinds de jaren 1960 werd sterk ingezet op het uitbouwen van de olie-infrastructuur waarbij pijpleidingen doorheen landbouwgronden en voor huizen werden aangelegd, maar sindsdien weinig werden onderhouden. *Shell* en het Italiaanse *ENI* gaven toe dat er maar liefst 550 olielekken waren in 2014 alleen (ter vergelijking: in Europa waren dat er 10 tussen 1971 en 2011) (Amnesty International, 2015). De Niger Delta wordt dan ook de wereldhoofdstad van de olievervuiling genoemd (Duffield 2010). De multinationals stellen echter dat een groot deel van de olielekken wordt veroorzaakt door sabotage en diefstal. Criminele organisaties hebben zich sinds de jaren 2000 gespecialiseerd in het stelen van olie (Ikelegbe 2005).

Deze olielekken zorgen voor de vernietiging van ecosystemen. Landbouwgrond, drinkwater en rivieren waarin gevisst wordt (als er nog vis te vinden is), zijn vervuild met olie. In het vervuilde grondwater werd 900 keer meer kankerverwekkend benzeen gevonden dan officieel wordt toegelaten door de Wereldgezondheidsorganisatie (UNEP 2011). Uit onderzoek is gebleken dat de biodiversiteit waar de Niger Delta bekend voor stond, grotendeels verloren is gegaan (Dung, Bombom, & Agusomu, 2008). Daarnaast worden de inwoners geconfronteerd met een fenomeen dat 'gas flaring' of 'affakkelen' wordt genoemd: brandbare gassen die vrijkomen bij het oppompen van olie worden verbrand om overdruk te vermijden. Hoewel deze gassen ook gecommmercialiseerd zouden kunnen worden, verkiest men het verbranden boven nieuwe en dure investeringen. Nigeria zou verantwoordelijk zijn voor 75 procent van alle affakkel-emissies ter wereld (Dung et al., 2008). Inwoners klagen over ademhalingsmoeilijkheden, kanker en huidziektes en de gemiddelde levensverwachting zou sinds de jaren 1970 gedaald zijn naar 45 jaar (ECCR, 2010). Met andere woorden, het is duidelijk dat de economische activiteiten van de olie-industrie extensieve schade aan het ecosysteem van de Niger Delta hebben toegebracht en daarbij ook de levenskwaliteit van de inwoners ernstig in het gedrang hebben gebracht. Er kan in dit geval gesproken worden over ecocide.

Verschillende gemeenschappen uit de Niger Delta hebben de voorbije jaren rechtszaken aangespannen tegen multinationals zoals *Shell* met het oog op het opruimen van de veroorzaakte olievervuiling en het verkrijgen van compensaties. Het 'vervuiler betaalt'-principe heeft ertoe geleid dat *Shell* tijdens deze rechtszaken met mondjesmaat en fragmentarisch de verantwoordelijkheid opnam voor de veroorzaakte vervuiling (Vidal 2011). Bepaalde gemeenschappen ontvingen reeds compensaties in het verleden, maar het lijkt er sterk op dat vanwege het gebrekkige onderhoud van de pijpleidingen inwoners rechtszaken zullen (moeten) blijven inspannen (Amnesty International 2016). Het valt waarnemers op dat het niet de multinationals zijn die de verantwoordelijkheid voor olielekken en -vervuiling opnemen, maar dat de inwoners van de Niger Delta telkens rechtszaken dienen in te spannen om de bedrijven op hun verantwoordelijkheid te wijzen (Ibid.). Aangezien het hier om extensieve schade aan een ecosysteem gaat dat de manier van leven van de inwoners in gedrang heeft gebracht, zou dit onder de definitie van ecocide vallen. De strafbaarstelling van ecocide inclusief verzuim, roekeloosheid en nalatigheid van oliebedrijven zou toestaan verantwoordelijken binnen deze bedrijven (en eventueel ook medeplichtige overheidsactoren) te vervolgen, te bestraffen en voor schadeherstel te laten instaan. Dit zou het mogelijk maken om de schade in de gehele Niger Delta op een systematische wijze aan te pakken in plaats van in te zetten op veelvuldige kleine rechtszaken over milieuschade op specifieke locaties. Op langere termijn zou dit ertoe kunnen leiden dat deze bedrijven op een meer verantwoordelijke wijze hun activiteiten organiseren door het voorzorgsprincipe centraal te stellen.

Een dergelijke focus op herstel en voorzorg kwam ook reeds aan bod eind jaren 1980, begin 1990 toen vooraanstaande woordvoerders van de lokale gemeenschappen in opstand kwamen tegen de activiteiten van de oliebedrijven in de Niger Delta. Vooral in Ogoniland, ten zuiden van de Niger Delta, waren de protesten hevig. Dit bracht de inwoners in rechtstreekse confrontatie met zowel de multinationals als de Nigeriaanse overheid – tot 1999 een militaire dictatuur. Ken Saro-Wiwa, de Ogoni-leider die in november 1995 door de Nigeriaanse overheid ter dood werd veroordeeld en werd geëxecuteerd, eiste namens de Ogoni dat *Shell* de vervuiling zou opruimen, een schadevergoeding zou betalen en ofwel milieubewust zou gaan werken ofwel het land zou verlaten (Greenpeace 1996). In de voorbije twintig jaar werd fragmentarisch en minimaal aan de twee eerste eisen tegemoet gekomen, maar aan de laatste eis lijken de multinationals nog niet te hebben voldaan (Amnesty International 2016).

Een bijkomende dimensie van de vernietiging van de leefomgeving in de Niger Delta is de impact op het gebied van veiligheid in de regio. In de locomotieftekst werd reeds verwezen naar spanningen die kunnen ontstaan uit veranderingen in het leefmilieu en naar geweld dat kan voortvloeien uit de betwisting van de toegang tot lucratieve grondstoffen. We vinden deze elementen terug in de case van de Niger Delta. In de eerste plaats kunnen we hierbij verwijzen naar de keiharde repressie door de Nigeriaanse militaire dictatuur op de initieel vreedzame protesten van lokale belangenverenigingen. De regio werd gemilitariseerd, demonstranten bij bosjes neergeschoten en lokale inwoners werden belaagd, gepest, vervolgd en zonder enige vorm van proces langdurig opgesloten (Ikelegbe 2005). De Nigeriaanse regering lokte bovendien met opzet etnische conflicten uit in de regio middels ‘*false flag*’ operaties¹² (Greenpeace 1996). Hierbij maakte men handig gebruik van het wantrouwen tussen de verschillende bevolkingsgroepen over de verdeling van de baten en de kosten van de olieproductie in hun regio. Ook de multinationals deden er alles aan om het protest de kop in te drukken door onder andere gemilitariseerde bewakingsondernemingen in te schakelen, en later ook plaatselijke milities om via betalingen aan bepaalde gemeenschappen de eigen productie en veiligheid te blijven vrijwaren (Ikelegbe 2005). De repressie zorgde voor een escalatie van het conflict waarbij geleidelijk aan meer acties tegen de oliebedrijven werden georganiseerd – gaande van blokkades over ontvoeringen tot het doden van werknemers – door jongerenmilities en militante groeperingen (Obi 2009). In de spiraal van geweld die hierop volgde, maakten criminele organisaties – al dan niet verweven met overheidsambtenaren en militairen – handig gebruik van de chaos om olie te stelen en op de zwarte markt te verkopen. Een geweldseconomie ontstond die gekenmerkt werd door piraterij, zwaarbewapende milities, moordpartijen, verkrachtingen en georganiseerde criminaliteit (Ikelegbe 2005).

Voor veel onderzoekers en waarnemers is het duidelijk dat de olieproductie, vervuiling en degradatie van de leefomgeving hebben bijgedragen tot de ontwrichting van de regio. Er wordt dan ook gepleit voor een rechtvaardiger systeem van compensaties voor het verlies van landbouwgrond, inkomsten en bijdragen voor de gezondheidszorg (Bello & Olukolajo, 2016; Bisong, 2009). Het lijkt er echter op dat het ‘vervuiler betaalt’-principe in de Niger Delta geen zoden aan de dijk zal zetten zolang de oorzaken van de ecologische degradatie niet worden aangepakt. De zorgplicht onder het ecocide-beginsel vereist niet noodzakelijk dat het kluwen aan oorzaken van de schade is ontward vooraleer over verantwoordelijkheden en mogelijk

¹² Deze term verwijst naar operaties die zo worden bedacht en uitgevoerd dat het lijkt alsof een andere actor, entiteit, onderneming, overheid, land of groep de operatie heeft uitgevoerd dan diegene die het daadwerkelijk heeft gepland en uitgevoerd (bv. op basis van uniform, embleem, vlag).

schadeherstel wordt gesproken. Het benaderen van deze case vanuit een ecocide-perspectief houdt dus voordelen in.

7. Ecocide en multilateralisatie

In de locomotieftekst werd aandacht besteed aan de diversiteit aan actoren die zich op het terrein van de milieu(on)veiligheid begeven. Milieuveiligheid behoort - in meer of mindere mate - tot de doelstellingen van een waaier aan overheidsorganisaties zoals (internationale) politieorganisaties, gerechtelijke instanties, milieu-inspecties en -administraties, steden en gemeenten. In de preventie van en controle op milieuschade zijn echter ook andere actoren relevant zoals bedrijven, ngo's, burgers en wetenschappers. Het zou ons in het kader van deze bijdrage te ver leiden om over de rol van elk van deze actoren inzake ecocide uit te weiden. We focussen in het bijzonder op de rol van de wetenschap, van burgerinitiatieven en van beleidsmakers.

De politieke en wetenschappelijke agenda over milieuveiligheid is in grote mate beïnvloed en gelanceerd door exacte wetenschappers. Dit wordt in de locomotieftekst uitgebreid toegelicht. Pas in de jaren 1990 kreeg het milieu ook de aandacht van sociale wetenschappers. Inzake ecocide is het essentieel deze verbinding tussen de exacte en de sociale wetenschappen te versterken. Ecologie toont bijvoorbeeld aan hoe belangrijk de natuurlijke balans tussen en opeenvolging van processen van energieopbouw, metabolisatie en regeneratie is voor het voortbestaan van individuele organismen en ecosystemen. Toxicologisch onderzoek kan de schadelijke impact van bijvoorbeeld vervuiling met nauwkeurige meetinstrumenten nagaan. Het is dus binnen de exacte wetenschappen dat we de grenzen van het leefmilieu leren kennen en kunnen inschatten of risicobeheersing steek houdt. Tegelijk zijn de inzichten uit de sociale wetenschappen cruciaal om de politieke, economische en sociale context van ecocide te duiden (Crook & Short, 2014). Erg lokale ecologische schade dient immers soms binnen het bredere politiek-economisch bestel van een land te worden geplaatst om de oorzaken of verantwoordelijken te achterhalen. De koloniale en postkoloniale dimensie is bijvoorbeeld onlosmakelijk verbonden met de ontginning van natuurlijke rijkdommen in Afrika.

Uit bovenvermelde beleidsgeschiedenis werd duidelijk dat ecocide al langere tijd in internationale beleidskringen werd besproken: ecologische schade was deel van de oorspronkelijke definitie van genocide uit 1933 en ecocide stond op de beleidsagenda van de VN van 1972 tot 1996. Daarna was het relatief stil rond ecocide tot er in 2008, in navolging van het ecocide wetsvoorstel van Higgins, een Europees burgerinitiatief over werd opgestart. Dit burgerinitiatief *End Ecocide in Europe* heeft tot doel om de Europese Commissie aan te zetten tot het criminaliseren van ecocide in Europa (Franssen 2013). Hoewel het burgerinitiatief slechts 185 000 van de vereiste 1 miljoen stemmen haalde, werden Higgins en andere initiatiefnemers in februari 2015 uitgenodigd om hun voorstel voor een nieuwe EU richtlijn uit de doeken te doen. De Commissie hield echter de boot af door te stellen dat de bestaande regels en wetgeving voldoende garanties bieden ter bescherming van het leefmilieu. De vertegenwoordigers van het burgerinitiatief waren niet onder de indruk en verwezen naar Spanje (Almeria) en Roemenië (Rosia Montana) waar ecologische problemen opduiken (Shapira, 2015). Ongeveer gelijktijdig met het lobbywerk van Higgins, ontstond een beweging die pleitte voor de oprichting van een Internationaal Milieuhof. De voormalige Argentijnse Nobelprijswinnaar, Adolfo Pérez Esquivel, is een vooraanstaand figuur binnen deze beweging die vooral bijval kent in Latijns-Amerikaanse landen zoals Bolivia en Venezuela (Wijdekop 2016). Het lijkt er echter op dat de activisten de aanpassing van het Statuut van Rome een meer haalbare kaart vinden: het kan worden gewijzigd indien twee

derde (of 82) regeringsleiders daarmee instemmen. De oprichting van een Internationaal Milieuhof naast het bestaande Internationaal Strafhof zou veel tijd en middelen zou vergen.

Hoewel deze burgerinitiatieven een werk van lange adem zijn, kwam het behoud van het leefmilieu tijdens het eerste decennium van de 21^{ste} eeuw prominenter op de beleidsagenda te staan. Naast initiatieven om ecocide op internationaal niveau te erkennen, zetten lobbygroepen en ngo's immers ook in op de nationale strafbaarstelling van ecocide. Eerder in dit artikel gaven we reeds een overzicht van wetsartikelen over milieuschade en ecocide in nationale strafwetboeken. Die beleidsaandacht zette zich ook om in implementatie: in september 2010 bestonden bijvoorbeeld 360 milieurechtbanken of -hoven in 42 landen, waarvan ongeveer de helft tussen 2005 en 2010 werd opgericht (Pring & Pring, 2010). De expliciete verwijzing naar milieuschade door de openbaar aanklager van het ICC (Office of the Prosecutor (ICC), 2016) is ook een duidelijke indicatie van beleidsaandacht voor het thema. Of dat effectief zal leiden tot meer vervolging en bestraffing inzake milieuschade, valt nog af te wachten.

De globale reikwijdte van milieuschade noopt tot een globale aanpak. Zoals uit bovenstaande cases duidelijk werd, zijn de uitdagingen op het gebied van milieuveiligheid niet louter nationale uitdagingen. Een complex samenspel van economische en politieke belangen en van (inter)nationale publieke en private organisaties heeft een impact op het leefmilieu. Het beschermen van de 'global commons' zoals de atmosfeer en de oceanen kan dan ook niet los gezien worden van deze globale dynamieken. In de cases van het Virunga park en de Niger Delta zijn de uitdagingen op het gebied van milieuveiligheid ontegensprekelijk. In beide gevallen is het duidelijk dat de overheid niet altijd in staat of bereid is om wijdverspreide schade aan het ecosysteem tegen te gaan. De cases tonen ook aan dat de ecologische degradatie gepaard gaat met bredere veiligheidsuitdagingen die in beide gevallen de vorm hebben aangenomen van gewapende conflicten. Waarnemers duiden op de onwil of onmacht van de overheden om de wortels van het conflict op te sporen en aan te pakken (Hanson et al., 2009; Sjöstedt, 2013; Ukiwo, 2007). Daarom gaat onze voorkeur uit naar een multilaterale aanpak waarbij niet enkel de overheid, maar ook internationale organisaties, burgerbewegingen en wetenschappers het milieubeheer ondersteunen.

8. Discussie en conclusie

Ecocide is de grootschalige beschadiging of vernietiging van ecosystemen in een bepaald gebied. Het vernieuwende aan het concept is dat het de traditionele antropocentrische focus verlaat en voor een niet-specieecistische aanpak staat. Met andere woorden, niet de mens staat centraal, maar wel de ecosystemen van een bepaalde regio. De erkenning van ecocide betekent dat een zorgplicht wordt opgelegd aan private en publieke actoren, ook wanneer hun verantwoordelijkheid slechts indirect is en er geen schadelijk opzet was (strikte aansprakelijkheid). Hoewel de mens niet centraal staat, lijkt een antropocentrische focus wel zinvol om de aandacht te vestigen op de gevolgen van ecocide. Ook de menselijke inwoners van de getroffen gebieden worden immers in gevaar gebracht. Dit sluit ook aan bij het concept 'human security' dat in 1994 in de schoot van het *United Nations Development Programme* ontwikkeld werd en als kompas dient om tot een veiligere wereld te komen. Dit vertoont een aantal gelijkenissen met hetgeen de voorstanders van een criminalisering van ecocide wensen te bekomen. Oorspronkelijk was het *human security* concept een antwoord op een veranderende wereldorde waarin grenzen en natiestaten en het bijkomende concept van

nationale veiligheid als minder relevant werden beschouwd. Niet de natiestaat, maar het individu werd de maatstaaf voor internationale orde en veiligheid, waardoor dit een internationaal gedeelde verantwoordelijkheid werd.¹³ Dit grensoverschrijdend karakter vinden we ook terug bij de voorstellen om ecocide strafbaar te stellen. Gezien ecosystemen zich evenmin door landsgrenzen laten beperken, wordt gepleit voor een internationale strafbaarstelling en verantwoordelijkheid. Een tweede gelijkenis is dat binnen het *human security* concept ook aanzienlijk aandacht wordt besteed aan de leefomgeving – en bijgevolg ook het leefmilieu – van de mens. *Environmental security* – waarnaar de auteurs van de locomotieftekst verwijzen, maakt integraal deel uit van dit *human security* concept, maar blijft beperkt tot de bescherming van de mens en niet van de leefomgeving zelf. Vandaar het vernieuwende karakter van het ecocideconcept met zijn niet-speciesistische invulling.

Dat ecocide sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw hoog op de agenda stond, maar daar op heel korte termijn van verdwenen is, kan vreemd lijken, maar is het niet. Niet toevallig was het opzet om te vervuilen het heikele punt. Het vernieuwende, maar ook radicale van de verschillende voorstellen inzake de strafbaarstelling van ecocide is dat ze een internationale en grensoverschrijdende zorgplicht vooropstellen voor iedereen in een verantwoordelijke positie in zowel de private als publieke sector. Een dergelijke zorgplicht – ook in vredetijd – botst echter duidelijk op economische belangen. Zoals beschreven in de case van de Niger Delta, worden pijpleidingen al jarenlang niet naar behoren onderhouden en gebeurt het affakkelen veelvuldig. Hoewel experts wezen op de economische baten van het opslaan en verdelen van dat restgas, verkozen multinationals het affakkelen boven nieuwe en dure investeringen. Ook in het Virunga National Park wordt olie-ontginning bestudeerd waarbij opnieuw economische baten in de balans worden gelegd. Wat in beide gevallen opvalt, is de macht van multinationals om bepaalde activiteiten te ontplooiën, daarbij geholpen door overheden die de economische baten van dergelijke activiteiten inzien en daarvoor de ecologische gevolgen voor mens en milieu op het achterplan zetten.

De miskennis van ecocide door beleidsmakers valt op omdat net die miskennis ook bijdraagt aan (milieu)onveiligheid. Het in gevaar brengen van ecosystemen heeft ook een impact op de sociaaleconomische levensomstandigheden van de mens (vb. teloorgang van landbouwgrond, verdwijnen van dorpen, vervuild drinkwater, interetnische conflicten,...) waardoor de menselijke veiligheid (*human security*) in gevaar wordt gebracht.

Uit de vele onderzoeken die in het Virunga National Park en in de Niger Delta werden uitgevoerd, blijkt echter dat de ecosystemen in deze regio's inderdaad op een grote schaal werden vernietigd en dit door menselijk toedoen. Dat de olielekken, het verdwijnen van bepaalde diersoorten en het vervuilen van grond- en drinkwater in twijfel worden getrokken – en dat de verantwoordelijkheid ervoor in twijfel wordt getrokken door multinationals - zorgt voor grote onvrede bij de inwoners die de gevolgen ervan dragen.

¹³ Bij *human security* kan verwezen worden naar het principe '*Responsibility to Protect*' (R2P), in 2005 door de VN-lidstaten aangenomen op de VN-*World Summit*. R2P stelt dat staten de primaire verantwoordelijken zijn om mensen te beschermen tegen genocide, oorlogsmisdaden, misdaden tegen de menselijkheid en etnische zuiveringen en tegen het oproepen daartoe. De internationale gemeenschap dient daartoe staten te ondersteunen en aan te moedigen die verantwoordelijkheid op te nemen. Indien staten die verantwoordelijkheid echter niet opnemen, heeft de internationale gemeenschap de verantwoordelijkheid om de nodige maatregelen te treffen (diplomatiek, humanitair, desnoods ook gewapende interventie) om de bevolking te beschermen tegen deze misdrijven. Voor meer informatie, zie <http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/responsibility.shtml> [geraadpleegd op 28/09/2016].

De voorstellen die worden gedaan inzake de criminalisering van ecocide zouden voor de inwoners betekenen dat het doorschuiven of ontkennen van de verantwoordelijkheid niet langer mogelijk zou zijn. Voor multinationals en overheden betekent dit dat men zorgvuldiger dient om te springen met de economische activiteiten die men ontplooit. Voor de inwoners zou dit ook kunnen betekenen dat men niet zelf rechtszaken moet initiëren om in het beste geval een fractie te bekomen van de compensaties waar ze recht op zouden hebben. Dit kan als bijkomend voordeel hebben dat bepaalde conflicten die mogelijk ontstaan uit ecologische degradatie of het ongelijk verdelen van de kosten en de baten – zoals aangetoond in de Niger Delta – voorkomen zouden kunnen worden. De zorgplicht die in het ecocide-beginsel ligt vervat zou er kunnen toe bijdragen dat in waardevolle ecosystemen geen verdere mogelijks ontwrichtende activiteiten worden ontplooid zoals in het Virunga National Park of de Niger Delta.

9. Bibliografie

- Alenoghena, R. O., & Evans, O. (2015). Corruption Effects on Nigeria: Aggregate and Sectoral Estimates Using VAR. *Journal of Economic & Financial Studies*, 3(03), 41-48.
- Amnesty International. (2015). Nigeria: Hundreds of oil spills continue to blight Niger Delta. Retrieved from <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2015/03/hundreds-of-oil-spills-continue-to-blight-niger-delta/> [28/09/2016].
- Amnesty International. (2016). Investors Warned: Shell faces further lawsuits for Nigeria oil spills [Press release]. Retrieved from <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/03/shell-faces-further-lawsuits-for-nigeria-oil-spills/> [28/09/2016].
- Bello, O. M., & Olukolajo, M. A. (2016). *Adequate Compensation as a Tool for Conflict Resolution in Oil Polluted Wetlands of Niger Delta Region of Nigeria*. Paper presented at the 3rd International Conference on African Development Issues (CU-ICADI 2016)
- Bisong, K. (2009). *Restorative Justice for Niger Delta*. Antwerpen-Apeldoorn-Portland: Maklu.
- Boekhout van Solinge, T. (2008). Crime, conflicts and ecology in Africa. In T. Sollund (Ed.), *Global Harms: Ecological Crime and Speciesism* (pp. 13-34). New York: Nova Science Publishers.
- Crook, M., & Short, D. (2014). Marx, Lemkin and the genocide-ecocide nexus. *The International Journal of Human Rights*, 18(3), 298-319.
- Duffield, C. (2010, 15 juni). Nigeria: 'World oil pollution capital'. *BBC News*. Retrieved from <http://www.bbc.com/news/10313107> [26/09/2016].
- Dung, E. J., Bombom, L. S., & Agusomu, T. D. (2008). The effects of gas flaring on crops in the Niger Delta, Nigeria. *GeoJournal*, 73(4), 297-305.
- ECCR. (2010). *Shell in the Niger Delta: A Framework for Change Five case studies from civil society*. Oxford: Ecumenical Council for Corporate Responsibility.
- Franssen, S. (2013, 19 september). Ecocide is een misdaad die strafbaar zou moeten zijn. *Dewereldmorgen.be*. Retrieved from <http://www.dewereldmorgen.be/artikels/2013/09/19/ecocide-een-misdaad-die-strafbaar-zou-moeten-zijn> [12/08/2016].

- Gauger, A., Rabatel-Fernel, M. P., Kulbicki, L., Short, D., & Higgins, P. (2012). *Ecocide is the missing 5th Crime Against Peace*. London: Human Rights Consortium, School of Advanced Study, University of London.
- Gobierna Nacional de le Republica del Ecuador (2015). Ecuador's Intended Nationally Determined Contribution. <http://www4.unfccc.int/submissions/INDC/Published%20Documents/Ecuador/1/Ecuador%20INDC%2001-10-2015%20-%20english%20unofficial%20translation.pdf> [Laatst geconsulteerd op 15 september 2016]
- Gray, M. A. (1996). The International Crime of Ecocide. *California Western International Law Journal*, 26, 215-271.
- Greenpeace. (1996). *De Ecologische Ontwrichting van de Nigerdelta: de rol van Shell en andere oliemaatschappijen. Onderzoek in opdracht van Greenpeace Nederland*. Amsterdam: Greenpeace Nederland.
- Hanson, T., Brooks, T. M., Da Fonseca, G. A. B., Hoffmann, M., Lamoreux, J. F., Machlis, G., & Pilgrim, J. D. (2009). Warfare in biodiversity hotspots. *Conservation Biology*, 23(3), 578-587.
- Higgins, P. (2012). *Eradicating ecocide*. London: Shephard Walwyn (Publishers).
- Higgins, P., Short, D., & South, N. (2013). Protecting the planet: a proposal for a law of ecocide. *Crime, Law and Social Change*, 59(3), 251-266.
- Ikelegbe, A. (2005). The economy of conflict in the oil rich Niger Delta region of Nigeria. *Nordic Journal of African Studies*, 14(2), 208-234.
- Jowit, J. (2010, 9 april). British campaigner urges UN to accept 'ecocide' as international crime. The Guardian. Retrieved from <https://www.theguardian.com/environment/2010/apr/09/ecocide-crime-genocide-un-environmental-damage> [12/08/2016].
- Nageri, K. I., Umar, G., & Abdul, F. A. (2013). Corruption and economic development: evidence from Nigeria. *Kuwait Chapter of the Arabian Journal of Business and Management Review*, 3(2), 46-56.
- Obi, C. (2009). Nigeria's Niger Delta: Understanding the complex drivers of violent oil-related conflict. *Africa Development*, 34(2), 103-128.
- Ofori, J. J. Y., & Lujala, P. (2015). Illusionary Transparency? Oil Revenues, Information Disclosure, and Transparency. *Society & Natural Resources*, 28(11), 1187-1202.
- Ongba, L. D. (2015). Why do some oil-producing countries succeed in democracy while others fail? *World Development*, 76, 180-189.
- OPEC. (2016). Nigeria facts and figures. Retrieved from http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/26.htm [12/08/2016].
- Pring, G. R., & Pring, C. G. (2010). *Specialized environmental courts and tribunals: the explosion of new institutions to adjudicate climate change and other complex environmental issues*. Paper presented at the 2nd Global Conference on Environmental Governance and Democracy – On Strengthening Institutions to Address Climate Change and Advance a Green Economy. New Haven: Yale University.
- Rhuks, T. A., Lawrence Ogechukwu, O., & Okonmah, P. (2009). Forging peaceful relationships between oil-companies and host-communities in Nigeria's Delta region. *Journal of Enterprising Communities*, 3(2), 205-216.

- Rosen, J., Kahorha, J., & Munganga, N. (2014, 6 June). The Battle for Africa's Oldest National Park. The mystery surrounding a wounded conservationist, and the fight for war-torn Virunga. *National Geographic*. Retrieved from <http://news.nationalgeographic.com/news/special-features/2014/06/140606-gorillas-congo-virunga-national-park/> [12/08/2016].
- Shapira, H. (2015). End Ecocide petition discussed by European Parliament – endorsed by MEP's from across Europe/ Prisca Merz [Press release]. Retrieved from <https://www.endecocide.org/fr/end-ecocide-petition-discussed-by-european-parliament-endorsed-by-meeps-from-across-europe/> [12/08/2016].
- Sjöstedt, B. (2013). The role of multilateral environmental agreements in armed conflict: 'Green-keeping' in Virunga Park. Applying the UNESCO World Heritage Convention in the armed conflict of the Democratic Republic of the Congo. *Nordic Journal of International Law*, 82, 12-153.
- Tupman, D. Y. Z., Markovska, A., & Adams, N. (2015). Political corruption and money laundering: lessons from Nigeria. *Journal of Money Laundering Control*, 18(2), 169-181.
- Ukiwo, U. (2007). From "pirates" to "militants": A historical perspective on anti-state and anti-oil company mobilization among the Ijaw of Warri, Western Niger Delta. *African Affairs*, 106(425), 587-610.
- UNDP. (2015). *Human Development Report 2015. Work for Human Development*. New York: United Nations Development Programme.
- UNEP. (2011). *Environmental Assessment of Ogoniland*. Nairobi: United Nations Environment Programme.
- Vidal, J. (2011, 3 augustus). Shell accepts liability for two oil spills in Nigeria. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/environment/2011/aug/03/shell-liability-oil-spills-nigeria> [12/08/2016].
- Virunga National Park. (2016). Virunga History. Retrieved from <https://virunga.org/history> [12/08/2016].
- Weisberg, B. (1970). *Ecocide in Indochina*. San Francisco: Canfield Press.
- Wijdekop, F. (2016). The duty to care for our common home. *New Internationalist* (May), 34-36.
- World Bank. (2015). Gross domestic product 2015. Retrieved from Washington, D.C.: <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> [12/08/2016].
- Worrall, S. (2015, 11 June). A Prince Battles to Save Gorillas Amid Brutal Conflict. *National Geographic*. Retrieved from <http://news.nationalgeographic.com/2015/06/150611-virunga-national-park-emmanuel-de-merode-africa-world/> [12/08/2016].